

Катарина Рашић-Михајловић

СИСТЕМ И НАЧИН ИЗБОРА ЗА ПРЕДСТАВНИЧКА ТЕЛА У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА И КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

О изборима за представничка тела у Југославији између два рата до сада је написано више радова.⁽¹⁾ Они су, поред осталог, дали и осврте на систем и начин избора представника у представничка тела.

Пишући, пре више од четврт века, о парламентарним изборима одржаним 5. маја 1935. године, желела сам да се више упознам и са самим начином вршења избора у Југославији. Из тих потреба произашла је и ова цртица о систему и начину избора у Југославији између два светска рата.

Претпостављам да, у новим политичким условима данас у нас, када треба изнаћи што више демократске моделе у бирању представника у скупштинска тела, може бити од користи упознати се са ранијом изборном праксом.

У Југославији између два светска рата била су примењивана оба основна модела (тајно и јавно гласање) која *познаје изборно право*.⁽²⁾

Од оснивања заједничке државе па до проглашења диктатуре 6. јануара 1929. године важио је један начин и систем избора, а од доношења Устава 3. септембра 1931. године, када је установљен дводомни представнички систем, важио је други начин и систем избора.

У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, гласање се вршило тајно, а у периоду монархистичке диктатуре, комбиноване са парламентом и сенатом, гласање се вршило јавно.

Прве изборе у уједињеној држави расписала је влада Миленка Веснића. То су били избори за Уставотворну скупштину, одржани 28. новембра 1920. године.⁽³⁾ Они су вршени према одредбама Закона о избору народних посланика, а који је Привремено народно представништво донело 2. септембра 1920. године. Тај закон је престолонаследник Александар Карађорђевић, у име краља Петра I, потврдио 3. септембра 1920. године.⁽⁴⁾ То је био први законодавни акт којим је Привремено народно представништво непосредно решавало свој основни задатак – формирање Уставотворне скупштине. На основу овог закона извршени су само избори народних посланика за Уставотворну скупштину.

(1) Фердо Чулиновић *Југославија између два рата, књ. I, Загреб, 1961., стр. 308.*

(2) „Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца”, бр. 195, 6. септембра 1920.

(3) Фердо Чулиновић *Југославија између два рата, књ. I, Загреб, 1961., стр. 308.*

(4) „Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца”, бр. 195, 6. септембра 1920.

Допуне овог изборног закона извршене су тек после доношења Устава од 28. јуна 1921. године, када су се све законске одредбе морале сагласити са уставним одредбама. Тај посао је обавила Законодавна народна скупштина изгласавши Закон о избору народних посланика за Народну скупштину, 27. јуна 1922. године.⁽⁵⁾

Изборни закон од 3. септембра 1920. године садржавао је и законске одредбе о бирачким списковима. Касније су ове одредбе издвојене и нашле се у Закону о бирачким списковима, који је изашао 30. маја 1922. године.⁽⁶⁾

Изборни закон од 3. септембра 1920. године рађен је према српском Закону о избору народних посланика, али је допуњен и прилагођен новим условима и приликама у југословенској заједници. Овим законом право грађана да могу постати правни бирачи се проширило. Укинут је имовински ценз, али и даље активно и пасивно бирачко право нису имале жене, официри и војници. Право бирања посланика имали су сви грађани мушкарци, који су били навршили 21 годину живота и били настањени у дотичној општини. За пасивно бирачко право били су постављени следећи услови: држављанство Краљевине СХС, а за активно бирачко право – писменост и навршених 25 година живота.

Избори за Уставотворну скупштину вршени су према попису становништва извршеном 1910. године, тако што се на сваких 30.000 становника бирао по један посланик. После рата број и структура становништва знатно су се изменили. То се нарочито односило на Србију, где је број становника знатно опао, док се у осталим крајевима осетио пораст становништва. С обзиром на то изборне јединице, изборни окрузи, стварно су у Србији били много мањи него у Хрватској, којој је, тако, припао мањи број мандата него што је имала бирача⁽⁷⁾.

На изборима за Уставотворну скупштину гласало се за кандидатске листе изборног округа. На свим гласачким местима гласало се за листу као за једну целину. Основна изборна тела били су бирачи изборног округа или града који је бирао посланика. Кандидатску листу у сваком изборном округу или граду морало је предложити најмање 100 правних бирача. Изборне листе у градовима звале су се именом лица које је на њима прво записано, а у изборним окрузима листа се звала именима прва два лица на њој записана. За састављање кандидатских листа било је остављено више од три месеца. Кандидатске листе су морале бити потврђене код одређеног првостепеног суда између 65 и 75 дана после указа о изборима. На свакој кандидатској листи изборног округа морало је бити као кандидат најмање једно лице које је завршило правни факултет или неку вишу стручну школу у рангу факултета (квалификовани кандидат). Он је морао имати свог, исто тако, квалификованог заменика. Изборни окрузи, који су бирали више од четири посланика са општим условима, морали су имати на кандидатским листама онолико квалификованих кандидата колико се пута број четири садржавао у броју посланика са општим условима.

По Закону о избору посланика за Уставотворну скупштину бирање је вршено по кандидатским листама које су странке подносиле и које су имале онолико кандидата колико је бирао дотични изборни округ посланика. Већ због начина гласања, куглицама, бирачи су имали само слободу да се одреде за коју ће листу гласати, а нису могли утицати на то који ће од кандидата бити изабран. Избор је зависио од тога на коме се месту на листи налазио

(5) „Службене новине Краљевине СХС,” бр. 150, 10. јул 1922.

(6) „Службене новине КСХС,” бр. 125, 1922.

(7) Ф. Чулиновић, *н.д.*, стр. 216–217.

који кандидат. Уколико је кандидат био ближе челу листе, утолико је имао више изгледа да ће бити изабран. О томе на које ће место доћи који кандидат на листи нису одлучивали бирачи приликом гласања него руководство странке које је припремало учешће на изборима. Бирачима једне странке, који се не би слагали са кандидатском листом коју је организација странке предложила, посебно са редоследом појединих кандидата на листи, није остајало друго него да истакну засебну кандидатску листу. Сваки посланички кандидат имао је право да се кандидује највише на три изборна места.

По систему примењеном за поделу мандата за Уставотворну скупштину израчунавао се само један изборни количник. Он се добијао дељењем броја гласача са бројем посланика. Количником добијеним на тај начин делио се број сваке листе да би се одредио њен број мандата. Они мандати, који се на тај начин нису могли поделити, делили су се између листа према њиховом броју преосталих гласова. У овој деоби учествовале су и оне листе које нису имале изборни количник. Када се утврдио број мандата сваке листе, кандидати за народне посланике узимани су оним редом којим су били уписани од предлагача листе⁽⁸⁾.

На изборе за Уставотворну скупштину изашло је око 40 кандидатских листа, али многе политичке групе на тим изборима нису добиле ни потребни минимум гласова за избор једног свог кандидата⁽⁹⁾.

Народну скупштину, по Уставу од 28. јуна 1921. године, требало је да чине посланици које народ слободно бира општим, једнаким, непосредним и тајним гласањем, са представништвом мањине.⁽¹⁰⁾ Слобода гласања требало је да значи да власт није смела нагонити бираче нити утицати на њих за кога да гласају. Непосредност гласања значила је да су бирачи сами бирали народне посланике, тј. бирачи нису бирали поверенике који би после извршили избор народних посланика. Тајност гласања требало је да значи да бирач гласа под таквим условима по којима се не би знало за кога је гласао. Приликом избора тајним гласањем у Југославији, где је број неписменог становништва био велики, бирач није пуштао у кутију кандидатску листу за коју жели да гласа, него је у кутију на којој је била налепљена листа за коју се определио да гласа, стављао куглицу. Приликом гласања, неписменом бирачу председник изборног одбора, члан одбора или представник листе, читао је све листе налепљене на кутијама. Бирачи су гласали једном, лично и само на гласачком месту своје општине и само за утврђене кандидатске листе. Бирач је пре гласања морао члановима бирачког одбора гласно да каже своје име, презиме и занимање, а тамо где је било више гласачких места и адресу.⁽¹¹⁾

После доношења Устава није био донет нов изборни закон за избор народних посланика, али су у изборном закону од 3. септембра 1920. године начињене измене и допуне. Тако је настала Изборна новела од 27. јуна 1922. године.

По овом измењеном изборном закону вршени су избори за народне посланике за Народну скупштину у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 18. марта 1923, 8. фебруара 1925. и 11. септембра 1927. године.

Изборе од 18. марта 1923. године проводила је хомогена радикалска влада. Чињеница што је изборе проводила влада састављена од једне тако јаке партије значило је спутавање и ограничавање изборне активности свих

(8) Слободан Јовановић: *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд, 1924., стр. 137.

(9) Ф. Чулиновић, *н.д.*, стр. 310.

(10) *Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд, 1921., стр. 21.

(11) Слободан Јовановић, *н.д.*, стр. 127.

опозиционих странака. После ових избора престале су политички да делују стара српска Либерална странка, као и неке слабије организоване политичке групе, као што су биле Српска народна организација (Чокорила), Чешка странка, Инвалидска странка, Ратничка странка⁽¹²⁾.

Влада Пашић-Прибићевић проводила је изборе за Народну скупштину 8. фебруара 1925. године. Она је, вршећи притисак на бираче, настојала да по унапред израђеном плану добије већину мандата. У службу изборне агитације ставила је цео административни апарат.

Последњи избори проведени пре увођења диктатуре били су 11. септембра 1927. године. И ови избори требало је да послуже као средство за слабење опозиције, а за јачање владе, која је настојала да постане најмоћнији политички фактор у земљи. Влада Велимира Вукићевића, пре, за време и после избора, користила је сва расположива средства како би се домогла јаке скупштинске већине⁽¹³⁾.

Избори за Народну скупштину требало је да се одржавају тек по истеку четворогодишњег периода.⁽¹⁴⁾ Познато је, међутим, да су се одржавали много чешће.

По изборном закону од 27. јуна 1922. године на сваких 40.000 становника бирао се по један посланик. За посланика у Народној скупштини могао је бити изабран само онај грађанин који је имао бирачко право, држављанство СХС, 30 година живота и који је писао, читао и говорио српскохрватским језиком.

Право гласања имали су грађани који су били уписани у сталне бирачке спискове. Гласање се вршило по унапред пријављеним кандидатским листама које су имале свог носиоца. Гласање по листама значило је да свако лице није могло бити на изборима кандидат, него, кандидат је могао бити само онај кога би у изборном округу предложило најмање сто (100) правних бирача. Носилац листе није имао заменика. Он није имао право да се назначи за среског кандидата. Кандидатске листе биле су подношене на потврду надлежном првостепеном суду најмање 25 дана пре избора. Суду се подносио и писмени пристанак носиоца листе. Изборни округ делио се на онолики број изборних срезова колико је округ имао да бира посланика.

Овим изборним законом био је комбинован систем избора по листама са појединачним изборима по изборним срезовима.

На кандидатским листама налазили су се носиоци листе и кандидати за сваки изборни срез. Гласање се у ствари вршило у сваком изборном срезу за среског кандидата. Ово је наводило страначке организације да воде рачуна и о локалном расположењу бирача. На изборима бирачи су могли само да утичу на избор појединих кандидата које су организације већ предложиле и поставиле. Странка је у сопственом интересу за носиоца листе постављала своје најјаче политичке личности, које су, у случају да листе добију највећи број гласова, сигурно добијале посланички мандат. Без питања и одобрења састављача листе (партијских штабова) нико се није смео назначити за представника или заменика на листи. Право избора и постављање кандидата имале су партије које су законом биле дозвољене. Оне су имале право намећања кандидата бирачима. Изборне програме су правили партијски штабови у сагласности са онима који су те партије финансирали. Народ је могао само да бира између једног или другог наметнутог кандидата одређене странке⁽¹⁵⁾.

(12) Ф. Чулиновић, *н.д.*, стр. 405, 408.

(13) Ф. Чулиновић, *н.д.*, стр. 497, 498.

(14) Божидар Протић: *Закон о бирачким списковима од 30. маја 1922. године и Закон о избору народних посланика за Народну скупштину*, Београд, 1922., стр. 21.

(15) *Слика актуелних догађаја*, Београд, 16. априла 1936, бр. 3, стр. 1.

У изборном округу или граду који је бирао народног посланика листе су се називале по имену носиоца листе. Кутије у изборним срезовима називале су се именом носиоца листе и именом дотичног среског кандидата.

Расподела мандата по овом изборном закону вршена је на следећи начин. Резултат избора у изборним окрузима, односно, градовима, у којима су се бирала два или више посланика, утврђивао се тако што се укупан број гласача делио са бројем посланика који су долазили на одређени изборни округ, тј. град, плус један. На тај начин добијени количник узимао се за први изборни количник. Листе које нису добиле ни толико гласова да се у њима није могао садржати изборни количник, нису се узимале у обзир приликом расподеле посланичких места. Са осталим листама обрачун се вршио тако што се број гласова који је добила свака листа делио са 1, 2 и 3 итд. и најзад са бројем који је одговарао броју посланика које је имао да изабере дотични изборни округ, односно, град. Од бројева добијених оваквим дељењем узимало се онолико највећих колико се у дотичном изборном кругу или граду имало да изабере посланика и према њима су се додељивали посланички мандати појединим кандидатским листама. У случају да је у једном изборном округу који је бирао шест или више од шест посланика само једна листа добила изборни количник тада би се један мандат додељивао оној листи без количника која је имала највећи број гласова. Мандати који би припали једној листи додељивали су се појединим кандидатима са те листе почевши од носиоца листе па редом среским кандидатима по величини броја добијених гласова. Гласови добијени за једног кандидата у два среза сабирали су се. У изборним окрузима и градовима који су бирали само једног посланика изабран је само онај кандидат који је добио релативну већину гласова.

Основно начело овог изборног система састојало се у томе што су листе са изборним количником приликом расподеле мандата искључивале листе без изборног количника. Између листа са изборним количником мандати су се делили по начелу највећих резултата, тако да није остало нерасподељено ни једно посланичко место. Кандидати су са појединих листа узимани за народне посланике по редоследу броја гласова које су добили, пошто је, сем носиоца листе, сваки кандидат имао срез у коме се за њега гласало.

У овом изборном систему, иако су постојали срески кандидати, нису постојали и срески посланици. Срески кандидати, који су за народне посланике узимани према добијеном броју гласова, нису сматрани за представнике појединих срезова, него као представници читавог изборног округа. Своје мандате они су добијали захваљујући укупном броју гласова које је добила њихова листа у целом изборном округу. Број гласова који су они лично добили у појединим срезовима одређивао је само њихов међусобни однос на листи. И само кандидовање по срезовима установљено је баш ради тога да би се могао утврдити лични број гласова сваког кандидата. Овим изборним системом, којим је био начињен компромис између окружног и среског бирања кандидата, сви срезови једног изборног округа никад нису могли бити представљени у Скупштини⁽¹⁶⁾.

Краљ Александар Карађорђевић је, увођењем апсолутистичке владавине 6. јануара 1929. године, ставио ван важности Устав од 28. јуна 1921. године, распустио Народну скупштину изабрану 11. септембра 1927. године и забранио рад свим политичким странкама. Краљевина Југославија ускоро је подељена на 9 бановина и управу града Београда. 13. јануара 1929. године Краљ је укинуо Закон о избору народних посланика за Народну скупштину Краљевине СХС од 3. септембра 1920. са допунама од 27. јуна 1922. године и Закон о бирачким списковима од 30. маја 1922. године⁽¹⁷⁾.

После Краљевог октроисања Устава од септембра 1931. године, први избори за Народну скупштину у Краљевини Југославији одржани су 8. новембра 1931. године. Спроводио их је влада Петра Живковића. Ови избори провођени су по одредбама Закона о избору народних посланика за Народну скупштину, донетог 10. септембра 1931. године и Закона о изменама и допунама Закона о избору народних посланика за Народну скупштину од 10. септембра 1931. године, донетог 26. септембра 1931. године⁽¹⁷⁾.

Приликом спровођења избора у Краљевини Југославији уведено је јавно гласање, које је, по праву, завођено као недемократска мера. У јавном гласању био је садржан елемент принуде и владајући државни апарат је тако водио контролу над слободним опредељењем грађана. Сам акт избора био је дан када је владајућа званична партија покушавала да се легитимише и да све веже за „народну вољу”.⁽¹⁸⁾ Јавно гласање је било начелно факултативно, али су државне власти вршиле притисак на бираче. Полиција је присиљавала грађане да изађу на изборе и гласају за листу владајуће политичке партије⁽²⁰⁾.

Бирач је за листу гласао јавно, усмено, именовао носиоца земаљске кандидатске листе и њеног среског, односно, месног кандидата. Ова изјава је записивана у посебни списак који је вођен за сваког среског кандидата сваке истакнуте земаљске кандидатске листе. Бирачи су по закону имали право да гласају само једном, лично и само на гласачком месту своје општине и једино за утврђене земаљске кандидатске листе.

Представнички систем Краљевине Југославије чинили су Сенат и Народна скупштина. Ова два тела имала су законодавну функцију. Сенат, кога су сачињавале личности потпуно одане краљу, био је оруђе у његовим рукама. У почетку су се чланови Сената узимали из редова режимске Југословенске националне странке. Одредбе Устава давале су краљу право да сам именује једну половину од укупног броја сенатора. Другу половину бирали су само: народни посланици свих срезова, односно, места, сви бански већници одређене бановине и сви председници (начелници) општина.⁽²¹⁾ Право бирања сенатора имали су људи који су и сами били именовани и који су на сличан начин дошли до својих функција. Избори сенатора вршили су се за шестогодишњи период. Сваке треће године, она половина бираних сенатора чији је шестогодишњи период истекао, обнављала се новим избором. Избор сенатора вршио се по изборним јединицама. Свака бановина представљала је по једну изборну јединицу, с тим што се на сваких 300.000 становника бирао по један сенатор. Сенатор је могао бити грађанин Краљевине Југославије који је навршио 40 година живота. Кандидатску листу за избор сенатора предлагало је најмање 50 лица која су имала бирачко право за избор сенатора. Гласачко место је било једно за целу бановину. Бирање сенатора било је посредно и јавно и вршило се по бирачким списковима. Избор сенатора вршио се по Д'Онговом систему.

Први избори за Сенат одржани су 3. јануара 1932. године, када је било изабрано 46 сенатора. Краљ је тада именовао још 26, док је остатак сенатора

(17) „Службене новине Краљевине СХС,” год. XI, бр. 11–VI, 1929. стр. 77.

(18) Др Ј. Ђорђевић, *н.д.*, стр. 283–285.

(19) Љубомир Радовановић: *Народна скупштина и изборни закон, Београд, 1937.*, стр. 28.

(20) Закон о избору сенатора, „Службене новине Краљевине Југославије,” бр. 229, 2. октобра 1931. Устав Краљевине Југославије, Закон о бирачким списковима, Закон о избору народних посланика за Народну скупштину, Загреб, 1931., чл. 50–52.

(21) Ф. Чулиновић, *н.д.*, књ II, Загреб, 1961., стр. 45.

краљ наименовао касније.⁽²²⁾ Овај Сенат чинили су људи из владиног круга, поузданици режима, верни извршиоци краљеве воље.

Право бирања посланика за Народну скупштину, по изборном закону, имали су само мушкарци који су навршили 21 годину живота и који су били настањени најмање шест месеци у дотичној општини. Активно бирачко право нису имале жене, официри и војници. Пасивно бирачко право имали су сви они који су имали и активно, с тим да су навршили 30 година живота. Гласало се за земаљске кандидатске листе, које је морало да потпише 60 предлагача, правних бирача, из сваког административног среза, сваког бановинског седишта за које се бирао посланик, за управно подручје града Београда. Свака кандидатска земаљска листа морала је имати најмање по једног среског кандидата у сваком административном срезу, као и по једног кандидата за свако бановинско седиште за које се бирао посланик, по два кандидата где се бирало по два посланика и по три кандидата за управно подручје града Београда. Сваки срески кандидат морао је имати свог заменика. Срески кандидат, да би се могао кандидовати у срезу, морао је добити писмени приста-нак дотичног носиоца земаљске кандидатске листе да се може везати за његову листу. Носилац земаљске кандидатске листе подносио је Касационом суду своју кандидатску листу на потврду и то најкасније 10 дана пре избора.

Расподела мандата по изборном закону од 1931. године требало је да се врши тако да се земаљској кандидатској листи која би добила највећи број гласова у целој земљи додели две трећине укупног броја мандата који би долазио на све бановине. Ови мандати расподелили би се по бановинама сразмерно броју који би им припадао. Ти мандати у бановинама требало би да се деле са најјачим срезovima према збиру гласова који би пали на све кандидате у срезу, односно, бановинском седишту, везане за листу којој би припале две трећине мандата.

Међутим, у подели мандата у изборима од 8. новембра 1931. године учествовала је само једна, владина, листа, јер је једино она и била истакнута. Тада је изабрано 305 народних посланика.

Избори за Народну скупштину одржани 5. маја 1935. и 11. децембра 1938. године спровођени су на основу Закона о избору народних посланика за Народну скупштину, од 10. септембра 1931. године, а који је допуњен и измењен 26. септембра 1931. године Законом о изменама и допунама Закона о избору народних посланика за Народну скупштину од 10. септембра 1931. и изменама и допунама од 26. септембра, донетог 24. марта 1933. године⁽²³⁾ и на основу Закона о бирачким списковима од 6. септембра 1931, који је допуњен Законом о измени Закона о бирачким списковима од 20. јула 1934. године⁽²⁴⁾.

По изменама изборног закона земаљску кандидатску листу требало је да предложи најмање 30 предлагача (правних бирача) из сваког административног среза од половине укупног броја административних срезова у држави, с тим што би се ови срезovi простирали на територији бар две трећине бановина.⁽²⁵⁾ Уз земаљску кандидатску листу предлагачи су подносили суду писмену изјаву носиоца листе, сваког кандидата и његовог заменика, која је

(22) „Службене новине Краљевине Југославије,” бр. 85 – XXV7, Београд, 15. април 1933.

(23) „Службене новине Краљевине Југославије,” бр. 224, Београд, 27. септембра 1931.

(24) „Службене новине,” бр. 169 – XLIII, Београд, 25. јул 1934.

(25) Закон о избору народних посланика за Народну скупштину са изменама и допунама од 26. септембра 1931. године и 24. марта 1933. и Закон о бирачким списковима са изменама од 20. јула 1934. Београд, 1935, стр. 12 и 13.

гласила: „Потписани (...) изјављујем, да пристајем на ову кандидатуру и обавезујем се, да ћу у своме политичком раду чувати државну целину и радити за народно јединство и да нећу приступати верским, племенским и регионалним партијско–политичким удружењима.”⁽²⁶⁾

Срески кандидати могли су се кандидовати у највише три изборне јединице, под условом да су били везани за једну земаљску кандидатску листу. Земаљска кандидатска листа подношена је на потврду Касационом суду у Београду најкасније 15 дана пре избора.

У изменама изборног закона – услов за гласање временска настањеност од шест месеци у општини у којој се гласа – продужена је на годину дана.

Приликом расподеле мандата највећи број (три петине) посланичких места, од укупног броја мандата од оног броја који је долазио на све бановине, имало је да припадне земаљској кандидатској листи која је у изборима добила највећи број гласова (релативну већину). У расподели мандата нису учествовале листе које би добиле мање од 50.000 гласова. Мандате су одмах добијали носиоци листа чије су листе учествовале у расподели мандата.

У расподели мандата и у изборима од 5. маја 1935. и од 11. децембра 1938. године, учествовале су само две листе: владина листа (листа Богољуба Јевтића, односно, Милана Стојадиновића) и листа удружене опозиције. Владине листе су одмах добијале по три петине мандата, а у остатку мандата за расподелу учествовале су заједно са листама удружене опозиције. После избора од 5. маја 1935. године листа Богољуба Јевтића добила је 303 мандата, а удружена опозиција 67. После избора од 11. децембра 1938. године листа Милана Стојадиновића добила је 306, а листа Влатка Мачека 67 посланичких мандата.

Изборни систем уведен 1931. године био је систем централизованог именовања кандидата поређаних на званичној „државној” листи. Посланички мандат стицали су и кандидати који су добили мали број гласова, а остајали без мандата људи који су добили и десетину хиљада гласова, тако да су у Народну скупштину долазили људи за које народ није гласао. Овим системом избора желело се да скупштинска већина буде састављена од јединствене политичке групе или партије. По овом изборном закону грађани нису могли без пристанка носиоца листе да поставе и изаберу кандидата. Морали су да гласају само за оне кандидате које су поставили носиоци листа чије су листе по закону одобрене и у целој земљи постављене. Постављање листа и кандидата на овај начин је ствар о којој народ није одлучивао.

Одредбама Устава да свака земаљска кандидатска листа има по 30 предлагача у половини срезова у држави, а који су се морали простирати на територији две трећине бановина, свакој племенској, верској или покрајинској групи требало је да буде онемогућено да учествује у изборима, јер, горе поменуће услове не би могла испунити. Али је зато било више могућности да се стварају и механички удружују поједине политичке или бивше странке и да по свом договору поставе земаљске кандидатске листе. На овакву комбинацију наводила је и сама подела мандата. Странке су се удруживале да би добиле више гласова. Оне нису морале имати ни заједничке кандидате, већ је за једног носиоца могло бити везано више среских кандидата. Бирачима је тада једино остајало да гласају засебно за групу среских кандидата која им је одговарала.

Изборни закони који су регулисали изборно право до 1929., као и они доношени од 1931. године, имали су и заједничких карактеристика. Бирачи су, поред осталих услова, морали бити настањени шест, односно, 12 месеци у општини у којој је требало да реализују своје изборно право. Овим одред-

бама се, у ствари, великом делу сиромашног становништва, пре свега радника, онемогућавало учествовање у изборима, јер су сиромашни и незапослени радници у тражењу посла врло често мењали место боравка. Затим, изборни органи су постављени из управне власти, тако да је власт, у ствари, спроводила изборе и имала могућност да врши притисак на бираче. Омладина није имала право гласа. Закони о бирачким списковима строго су делили активно од пасивног права гласа.

(Примљено 20. 04. 1990)